

Bullying, un drama ocult, amagat^[1]

Ramon Almirall Ferran

Psicòleg, assessor psicopedagògic i terapeuta familiar

Resum

Aquest article s'atura a reflexionar sobre l'origen subjectiu i relacional de l'assetjament entre iguals —el Bullying— cercant trobar un sentit que ajudi a identificar per què i quan es produeix. El seu propòsit és entendre millor el Bullying per afrontar-lo i combatre'l d'una forma prou eficaç per reduir al màxim el patiment que genera. Es parteix de la necessitat de descobrir-lo tan aviat com sigui possible, diferenciant-lo d'altres tipus de violències entre iguals. Es descriuen també els aspectes clau de la dinàmica relacional que l'envola, tot destacant la importància de parar atenció en el paper de tots els agents que hi intervenen, per tal d'intervenir en relació a tots ells, tant preventivament, com quan s'hagi d'afrontar una situació d'assetjament activa. També se subratllen alguns aspectes a tenir en compte per tal d'afrontar l'assetjament entre iguals de forma col·laborativa, entre família i centre educatiu. Per acabar es donen múltiples referències on trobar orientacions i recursos concrets, útils per a famílies i centres educatius.

Paraules clau: Assetjament entre iguals; bullying; convivència a l'escola; adolescència; família-escola

Abstract

This article focuses on the reflection related to the subjective and relational origin of bullying among peers, seeking to find reasons that help identify why and when it occurs. Its purpose is to understand Bullying more thoroughly in order to deal with it and fight against it head on, reducing in the most effective way the suffering it generates. This article is based on the need to discover bullying as soon as possible, differentiating it from other types of violence between equals. It also describes the key aspects of the relational dynamic that surrounds it, highlighting the importance of being aware of the role of the agents involved, thus allowing swift intervention, both in prevention and when dealing with a situation of active harassment. Further aspects to address peer harassment, such as collaboration between families and educational centres, are also underlined. In addition, there are multiple references offering orientation and specific resources useful for families and educational centers.

Keywords: Bullying; Harassment among equals; coexistence in school; adolescence; family-school

En els últims anys el Bullying omple titulars de la premsa i també apareix sovint a les converses entre pares a la porta de les escoles. Aquesta major visualització social, no ha anat prou acompanyada però, del necessari coneixement de les causes o de la complexitat de les manifestacions que pot tenir. Si bé hem pogut observar que les mesures adoptades als centres educatius s'allunyen cada cop més de plantejaments purament controladors i disciplinaris, segueix resultant oportú aturar-se a reflexionar sobre aquesta greu violència, per tal d'entendre'n millor el seu origen i les formes de manifestar-se. El present treball es proposa contribuir a aquesta reflexió, amb l'objectiu d'enfortir-ne així la resposta i reduir al màxim els efectes devastadors per a qui la pateix.

Començarem dient que una de les fortaleses del bullying consisteix en mantenir-se ocult, encobert. L'assetjament entre iguals —el Bullying—fuig de les mirades dels adults i s'amaga sovint pels racons dels centres educatius, pels lavabos, pels patis, pels gimnasos quan estan deserts, o per diferents zones obscures del carrer. Ho hem pogut conèixer del relat de les víctimes i en trobem testimonis ben vius a la literatura que n'ha volgut donar mostra (Bosch, 2016; Musil, 1984; Vila-Sanjuan, 2014). També fa servir les ràpides i sorolloses xarxes socials, que li permeten actuar sovint de forma anònima, aconseguint així un dolorós impacte sense fer-se visible als adults que són al voltant. Però no tot és ocultació, paradoxalment la seva existència requereix que l'ofensa exercida sigui parcialment visible entre els iguals, que són els que, de vegades amb el seu aplaudiment i altres cops simulant que no el veuen, se'n faran ressò i, d'una o altra manera, esdevindran els indispensables comparses.

Es tracta sens dubte d'un fenomen complex que, més encara que d'altres violències entre iguals, demana que el mirem amb especial cura i atenció, si volem afrontar-lo de forma adequada.

Identificar el bullying

El primer gran repte de l'entorn, i en particular de l'escola, és adonar-se'n de quan s'està produint; saber-lo veure, descobrir-lo quan abans millor, per poder començar a desfer les trames que el fan possible i aturar al màxim els efectes que ja hagi pogut provocar. En aquest sentit es necessari no confondre l'assetjament amb les baralles quotidianes o amb les bromes de mal gust. A l'altre extrem, caldrà evitar també passar-lo per alt, referint-s'hi amb expressions com ara "*això ha passat tota la vida*". Hem pogut observar que, per respondre al Bullying, tan perillós resulta trivialitzar-lo ("tot és Bullying"), com negligir en l'observació i en el desvetllament de les conductes d'ofensa i agressió que el caracteritzen ("*no n'hi ha per tant*").

Fugint d'aquestes visions confuses, a hores d'ara hi ha acord a considerar alguns trets distintius que defineixen les situacions d'assetjament entre iguals, de manera que podem convenir que només parlarem de Bullying quan identifiquem que :

- hi ha **intencionalitat manifesta** en les ofenses i agressions comeses;
- hi ha **continuitat en l'actuació ofensiva**, més enllà d'accions puntuals;
- i hi ha **un desequilibri clar** entre l'agressor i la víctima.

A aquests trets identificadors s'hi afegeix, a més, l'habitual **silenci dels testimonis**, que completa el panorama i que esdevé un element fonamental, com explicarem més endavant. No es tracta doncs d'un fet puntual, per greu que sigui, ni d'una actuació que hagi resultat finalment ofensiva sense haver-ho pretès. Aquests altres actes hauran de ser també tinguts en compte i caldrà donar-los-hi resposta, però es

tractarà de fenòmens diferents a l'assetjament del que ara parlem i, per aquesta raó, donaran lloc a actuacions també diferents.

De forma molt precisa, Dan Olweus (1998) ja va definir el bullying com:

[...] una conducta de persecució física i/o psicològica que realitza un/a alumne/a contra un/a altre/a, el qual escull com a víctima de repetits atacs. Aquesta acció, negativa i intencionada, situa la víctima en una posició de la qual difícilment pot sortir-se'n pels seus propis mitjans. La continuïtat d'aquestes relacions provoca en les víctimes efectes clarament negatius: descens de l'autoestima, estats d'ansietat, i quadres depressius, cosa que dificulta la seva integració en el medi escolar i el desenvolupament normal dels aprenentatges.

A diferència d'altres formes de violència, en aquest cas acostuma a tenir més rellevància la humiliació i el menyspreu que l'estricta agressió física, que resultaria més visible, i per això menys eficaç, per a la fita perseguida per la persona assetjadora. Es tracta d'una cruel agressió que es viu com una forma d'humiliació, capaç d'anar corsecant psicològicament la persona afectada que, independentment de la seva major o menor fortalesa general, acaba trobant-se en un atzucac que li genera indefensió i la desarma per sortir-se'n per ella mateixa.

Com entenem el bullying?

Més enllà de la definició descriptiva que acabem de recollir, per afrontar el bullying ens caldrà explorar l'origen d'un atac tan devastador. En el present treball hem entès el Bullying com una expressió de crueltat entre iguals, que es manifesta com una de les violències més temudes per part dels afectats i també pel grup de companys que els envolta. Però sobretot, l'hem entès com un símptoma relacionat amb la difícil i delicada transició que implica el trànsit adolescent entre la pubertat i la joventut (Ubieto et al., 2016).

L'abandonament de la infància, per acabar entrant a la vida adulta, comporta canvis corporals, emocionals i cognitius que se succeeixen a gran velocitat, i que generen en el subjecte en desenvolupament, perplexitat i desconcert. Li costa trobar sentit al que li està passant (*"no entenc què li passa al meu cos"*) i sovint no se sent situat en el món. Malda per aconseguir la seva definició sexual, alhora que intenta desvetllar què s'està volent o esperant d'ell.

A la cerca de refugi per a aquest desconcert, l'adolescent inventa sortides que li evitin el malestar i desassossec que viu. La dificultat d'aquest camí de descoberta fa que en algunes ocasions l'assetjament esdevingui una falsa sortida, en la qual l'assetjador busca refugi per combatre la seva ansietat, atacant els trets estranys o enigmàtics de

l'altre, que l'inquieten contínuament i que li resulten insuportables. Neix així "*l'estranya parella*" de l'assetjament, de la qual parlarem més endavant.

Des d'aquesta perspectiva, hem entès també el Bullying com un símptoma social que forma part del malestar en la civilització. Analitzar-lo ens porta a considerar dos eixos: allò intemporal que el connecta amb el passat i amb l'estructura social, i d'altra banda també, allò que apareix lligat a l'ara i l'avui, al moment històric en que es produeix.

El que es manté fix, el que no canvia, és la voluntat de domini i la satisfacció cruel que troben alguns subjectes en sotmetre d'altres, buscant així desfer-se del desemparament que senten davant del que els és nou o diferent. Històricament això ha donat lloc, per exemple, a la fatxenderia violenta, al "*matonisme*" a les escoles, basats en el gaudi que proporciona a alguns la humiliació de l'altre o la satisfacció d'insultar-lo o colpejar-lo.

Notem però, que l'assetjament en el món d'avui pren formes diferents (en la forma de mostrar-se, en la forma d'ocultar-se, en les formes d'agredir, en l'extensió i la difusió de les agressions o en el moment i manera d'intervenir dels adults...) que podem relacionar amb alguns trets característics de la nostra època. A l'esmentat treball anterior (Ubieto et al., 2016) es desenvolupen a bastament aquests aspectes diferencials, que podem resumir en els següents quatre eixos explicatius, que caracteritzen el context de desenvolupament en que estan immersos els nois i noies de la nostra època:

El primer tret significatiu és el que hem anomenat **l'eclipsi de l'autoritat**. L'autoritat de referència (pare, mestre, governant...), aquell que defineix la llei, la norma, segueix existint, però a ulls de l'adolescent desconcertat, queda sovint difuminat. No ha desaparegut, ha quedat eclipsat, de forma que en moltes ocasions es dificil saber com o on anar a trobar-lo. Els responsables de vetllar les normes i la llei han quedat diluïts en un mar d'inputs i senyals que velen la seva autoritat. La seva capacitat de guiatge quotidià, que orientés sortides visibles als impassos adolescents, es troba fortament diluïda.

El segon tret que hem considerat significatiu és **la importància creixent de la mirada i la imatge** com a fonts privilegiades de gaudi en el món digital actual. De forma generalitzada renunciem a la privacitat perseguint veure-ho tot, mostrar-ho tot. Googlemaps, GPS... i una infinitat d'aplicacions ens demanen contínuament l'accés a les nostres dades, justificant poder ser vistos a tot arreu i per qui sigui. Molts altres mitjans (facebook, instagram...) conviden a compartir imatges quotidianes de manera que resulta comú que criatures petites tinguin la seva foto a la xarxa, després d'haver estat presents a la imatge de perfil dels seus pares. Avui, més que en cap època anterior, la satisfacció que produeix mirar i ser mirat ha passat a ocupar un lloc destacadíssim, amplificat pel món digital i la omnipresència de les pantalles.

Per als adolescents, a més, fer-se una imatge unificada del propi cos en un moment de canvi constant, requereix de la intervenció fonamental de la mirada: és apropiant-nos

de la imatge de l'altre com construïm la nostra. L'altre aprova o rebutja. I al gaudir mirant i al delit per acumular “*m'agrada*” a les xarxes (ser vistos i confirmats), s'hi associa ben aviat l'immens temor a quedar exclòs d'aquesta aprovació pública. En aquest context, ser associat al que és rebutjat, a la víctima d'una exclusió o d'un assetjament actiu (el “*pringat*”), esdevé un perill a evitar per a la majoria.

El tercer element d'època que hem tingut en compte, fa referència **ala desorientació adolescent respecte a les identitats sexuals**. En un moment en que respondre a les expectatives de l'entorn, “donar la talla”, resulta essencial per al noi o la noia en desenvolupament, la temptació de fer fora del seu voltant allò que qüestiona la pròpia identitat sexual, es fa imperiós per a l'adolescent desconcertat. Apareix aleshores l'impuls que porta a colpejar o atacar d'alguna manera el que, per massa inhibit o per massa poc, posa en qüestió la incertesa viscuda amb ansietat incontrolable. En un moment en que, tant la diversitat sexual com els atributs de gènere, es contempen d'una forma més oberta i democràtica que mai, per a alguns nois i noies apareixen, tanmateix, ambigüitats i incerteses que no obtenen resposta en el discurs socialment dominant del seu entorn.

Recordem, a més, que separar-se d'allò familiar es el destí i l'obligació de tot adolescent. Passar de ser un objecte desitjat (“*la nineta dels meus ulls dels pares*”) a un subjecte desitjant (la persona adulta cercadora), amb el que això implica de pèrdua narcisista, tant per a la criatura com per als pares, esdevé en moltes ocasions un repte difícil d'afrontar.

I, en quart lloc, sembla necessari considerar també el **desempament de l'adolescent davant la incertesa del que el món els demana**, del que s'espera d'ells, i del que l'entorn social els pot oferir. La soledat davant els adults que aquesta manca d'expectatives pot generar, esdevé una dificultat afegida a l'hora de forjar-se un dibuix sobre el propi futur. Una vivència de soledat que l'agressor resol temporalment situant el subjecte agredit en el paper de boc expiatori del seu malestar.

Els quatre elements esmentats convergeixen quan, perseguint resoldre la soledat de la metamorfosi adolescent (“no puc suportar el que m'està passant”), el qui es convertirà en assetjador opta per atemptar contra la singularitat d'una víctima, que reuneix característiques que amplifiquen el propi desconcert. L'assetjador tria una falsa sortida, anant a buscar refugi per a la seva ansietat i desorientació, en els trets estranys o enigmàtics de l'altre.

Així neix l'*estranya parella* assetjador-víctima i l'*escena* del Bullying (Ubieto et al., 2016) a les que ens referirem a continuació.

L'estranya parella assetjador-víctima

Contra el que sovint es comenta, no hi ha un perfil previ i determinat de víctima i d'assetjador. El que caracteritza a víctimes i victimaris no és que siguin forts o febles, no és un perfil particular. Desmentint estereotips, sovint trobem nois i noies amb forta capacitat de lideratge, o grans destreses, que mai no han estat assetjadors; i també nois i noies fràgils per alguna raó (discapacitat, dificultat relacional, o trets físics considerats poc agraciats...) que no són pas víctimes, sinó que són acollits de bon grat, i fins i tot amb actituds de protecció, pel seu grup de pertinença. Sí que hi ha alguns trets que en ocasions poden afavorir l'assumpció d'un dels rols, (ser marcadament diferent de la majoria en algun aspecte), però podem descartar del tot cap efecte determinista.

El que desencadena la fatídica relació d'assetjament té el seu origen en el fet que l'assetjador no pot suportar algun tret singular de la víctima, no pot resistir algun element que li recorda vivament algun aspecte del propi malestar i, per això, intenta agafar l'altre com a boc expiatori. Per aconseguir el seu objectiu caldrà però que descobreixi algun punt feble de la que serà la seva víctima, alguna cosa de la qual la persona assetjada no podrà o no sabrà defensar-se.

Entre els nois i noies que hem entrevistat, implicats en situacions d'assetjament, n'hem conegut de molt intel·ligents o d'aspecte admirat pels altres durant molt de temps, que de sobte, i a propòsit de l'entrada al grup d'algun noi o noia nou, han estat víctimes d'assetjament en el moment en que el nou element del grup ha "necessitat" atacar-lo, per assumir, ell o ella, la situació preeminent que fins aleshores ocupava la nova víctima. Aquest desbancament ha estat possible quan l'incipient assetjador ha descobert una feblesa (alguna característica familiar, algun tret físic, un costum socialment poc habitual...) de la qual la persona assetjada no ha sabut com defensar-se. Un noi d'imatge *heavy*, que feia ostentació de les seves preferències usant samarretes i cadenats que ho mostraven, era reconegut i rebutjat a parts iguals per uns o altres companys. Però això, ell, "ho portava bé" i ho afrontava amb orgull. El punt flac amb el que va aconseguir fer-li mal l'assetjador, que odiava la seva imatge desafiant, va aparèixer en descobrir un fort vincle del noi amb la seva mare malalta. Un aspecte de la seva vida, que ell mantenia ocult i no sabia com tractar, va ser usat per l'assetjador per atacar-lo cruelment fent-ne burla. En un altre centre, una noia d'imatge espectacular i nivell acadèmic brillant, que fins a tercer d'ESO havia estat molt reconeguda pels companys, i encara més per les noies del seu grup, va començar a ser rebutjada per les companyes. S'havia incorporat al grup una altra noia amb dificultats acadèmiques, però amb gran capacitat d'arrossegament. En poc temps la nova alumna va aconseguir que les noies fessin el buit a la noia fins aleshores "popular", mentre els nois s'inhibien de la nova situació, mirant cap una altra banda. L'antiga líder va passar un autèntic calvari, que la va portar més tard a abandonar el centre malgrat els passos intentats pel centre en adonar-se'n del que estava succeint.

Així, hem pogut conèixer diferents situacions on les relacions dins del grup seguien recorreguts ben diversos. Totes però, més enllà de fragilitats o forteses generals d'uns o altres nois, tenien en comú que assetjador i assetjat acabaven comportant-se com una *estranya parella*, a la qual *l'element actuador* i *l'element inhibidor* encaixaven en una mena de *malentès inconscient* amb un patiment del tot asimètric per part de la persona assetjada.

Veiem doncs que, en el Bullying, el que s'ataca és la debilitat localitzada en l'altre. Una debilitat que té poc a veure amb les idees i que esdevé un encontre cos a cos amb una altíssima implicació emocional.

L'escena del Bullying

L'encontre assetjador-víctima, del qual hem estat parlant, el completen els espectadors, els testimonis. Es tracta de comparses clau, indispensables, sense els quals la dolorosa trama que s'estava forjant no aconseguiria tirar endavant. Les seves accions, en forma de col·laboració o d'aplaudiment envers l'agressor, es barregen amb les mirades fugisseres d'aquells que no aproven la situació, però temen implicar-s'hi per evitar sortir-ne escaldats. Una *lleï de silenci* que garanteix que perdurin uns fets, coneguts però ocultats per l'entorn, que en un grau o altre hi participa. Tot plegat configura una escena complexa que va creixent en una direcció dolorosament patida per la persona assetjada, que dia a dia va sentint-se més sola.

I, finalment, hi ha un quart protagonista: l'adult, que amb la seva presència, o la seva absència, acaba facilitant, o no, la consolidació de l'escena iniciada pels actors principals. Observem així, que és la dinàmica relacional entre tots ells el que genera el Bullying, el que fa que emergeixi i es desenvolupi o, altrament, trobi algun element aturador. Es compleix així el que ens recordava Hanna Arent (2003) a propòsit del poder i efectes de la lleï de silenci: "L'autoritat d'un grup, fins i tot d'un grup infantil, sempre és molt més forta i més tirànica del que pugui ser la més tirànica de les autoritats individuals".

A l'hora de donar resposta a l'assetjament entre iguals seran necessàries sens dubte respostes individuals envers els principals protagonistes, però no podem oblidar que serà la capacitat de resposta de tota la comunitat la que permetrà evitar que es consolidin els assetjaments (acció preventiva) i la que aconseguirà també donar sortida a la situació, en els casos en que no s'hagi pogut evitar l'inici de l'assetjament. Caldrà doncs actuar en relació a tots els protagonistes (assetjador, assetjat, testimonis), per a la qual cosa serà bo analitzar amb cura cada situació.

El cercle del Bullying

Olweus (2001) va expressar el context que hem descrit, amb una imatge que inclou tots els participants en l'escena d'assetjament entre iguals. A la Figura 1 que apareix a continuació, podem veure el que aquest autor va anomenar el *cercle del Bullying*, on hi trobem els diferents agents de la situació, especificant-ne el seu grau d'implicació i participació. És interessant parar atenció en com la imatge mostra la víctima en el lloc central, i en solitari, i no pas amb l'agressor. Una persona assetjada al centre de totes les mirades, recordant-nos així el paper rellevant que tindran la resta d'actors, més enllà del seu paper molt o poc actiu al llarg de l'assetjament.

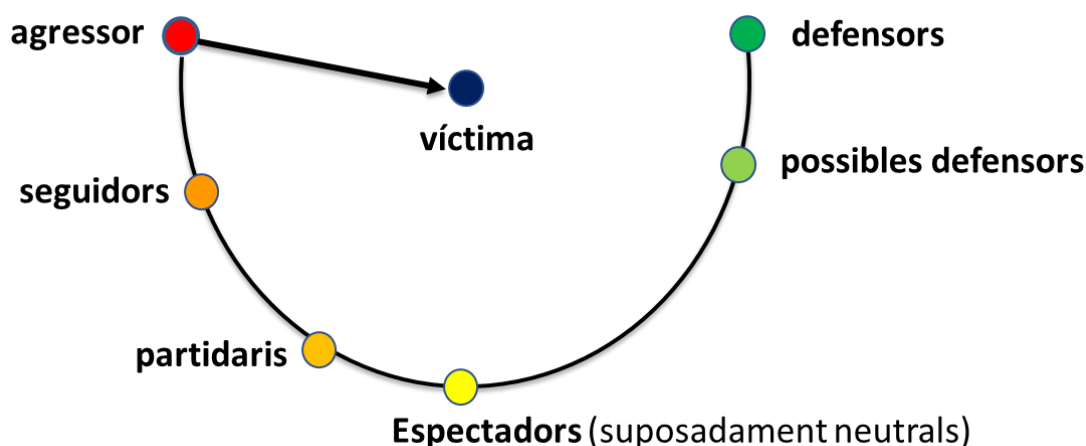

Figura 1. El cercle del Bullying. (Olweus, 2001; adaptat per Collell i Escudé, 2004)

Hem emprat el terme **agressor** per referir-nos a la persona que inicia l'assetjament i en té el paper més rellevant. Aquest rol preeminent no evita però que, en força ocasions, siguin altres companys seus els més actius en les ofenses i les agressions, seguint l'encàrrec de l'assetjador que els lidera. Els **seguidors** estan molt pròxims al primer agressor i, malgrat sovint no tenen per què haver iniciat l'acció ofensiva, ben aviat hi participen activament, col·laborant-hi i aplaudint-la de forma manifesta: estan satisfets de rebre el reconeixement de l'agressor i en gran mesura gaudeixen amb ell de les accions que molts cops acaben realitzant plegats. Altrament, els **partidaris** estan més allunyats de l'acció, i sovint no hi participen directament, però l'alimenten donant-li hi un suport obert (riuen l'acció, l'aplaudeixen quan succeeix...).

Els **espectadors** són en moltes ocasions els més nombrosos. Suposadament no prenen posició, ni intervenen, ja que no se'ls veu que diguin res al respecte del que està

succeint. La seva complicitat és desigual, confusa i contradictòria, però fortament perjudicial, en la mesura que amb la seva passivitat contribueixen a la continuïtat de l'acció ofensiva i, sobretot, a la soledat viscuda per la persona atacada. Els **possibles defensors** pensen que caldria ajudar la víctima, però no es veuen en cor de fer-ho. S'allunyen sempre que poden de la situació i, de tant en tant, fan comentaris generals sobre la necessitat de ser solidaris o d'evitar la violència, però sense referir-se mai als fets concrets que estan succeint. Els **defensors** són aquells a qui no agrada gens el que està passant i, en la mesura que són capaços, ajuden la persona assetjada encara que sigui de forma indirecta. Són els que, en moltes ocasions faciliten que els adults coneguïn el que succeeix, perquè en parlen amb els propis pares o amb professorat o monitoratge amb qui tenen més confiança.

Utilitzem aquests termes amb l'única finalitat de descriure que la situació relacional que genera l'assetjament entre iguals no és un assumpte de tot o res. Ni tampoc un afer entre dos. Els rols descrits els entenem com posicions en moviment i no pas com atributs inalterables. La capacitat que tinguem de mobilitzar les posicions, desplaçant per exemple els *possibles defensors* cap a *defensors* o generant contradiccions en els *partidaris* i els *espectadors*, que facin trontollar la seva posició còmplice o ambivalent i els portin a adoptar noves actituds, obriran la possibilitat de canvi i de millora. Es tracta d'una trama complexa sobre la que caldrà actuar persistentment per desballestar-la. Les sortides més reeixides a les situacions d'assetjament s'aconsegueixen quan som capaços de mobilitzar tots els agents i no pas quan s'actua només respecte a la víctima i l'agressor principal.

La singularitat dels casos

Com hem pogut veure fins ara, els casos de Bullying tenen trets en comú que ens permeten identificar-los com a tals i ens orienten cap a una resposta diferent a la donada a d'altres violències. Però per entendre l'assetjament, com per entendre qualsevol altre malestar relacional, ens cal fugir de la generalització i de l'etiquetatge, que sovint tapen els drames reals que, sens dubte, són sempre singulars. Per això es fa necessari descobrir i destacar allò que té d'específic cada situació d'assetjament i cada persona assetjada, i no deixar-se arrossegar per allò que la col·lectivitza com a tal (ser víctima de bullying) i ens amaga l'aspecte singular i subjectiu.

Els subjectes victimitzats ens mostren que l'objectiu bàsic de l'assetjament no és altra cosa que un atemptat contra la singularitat de l'individu, reduint-lo al que té d'estrany per a l'altre que l'està assetjant, que viu aquesta diferència com insuportable. La màxima agressió no se situa en les violències concretes rebudes (cops, menyspreus, marginació...) sinó en la despersonalització (deshumanització) que aconseguixi generar.

D'altra banda, esdevenir víctima, pot ser de vegades l'ocasió de no fer-se càrrec del que li passa a un mateix, imputant-ne la responsabilitat exclusiva a l'altre. També pot ser l'ocasió per fer-se escoltar i per denunciar un abús. O servir, fins i tot, per mantenir certa dignitat quan han jugat a prendre-li tota. Per tal d'ajudar la persona assetjada -victimitzada- a obrir-se camins, a inventar solucions, a retrobar l'autoestima segrestada, ens cal mirar-la des de l'inici com la persona completa que és, i no tan sols veure-hi la dimensió de víctima que se'ns fa visible. Front a la vivència de la persona assetjada com subjecte passiu, sofrent, es tracta de donar-li la paraula com a subjecte, apel·lant a la seva responsabilitat, obrint esclatxes que li retornin la dignitat com a persona, desbrossant-li el camí per aconseguir-ho.

Atendre l'assetjador ens obligarà també a veure'l en la seva singularitat. Després de parlar amb ells hem pogut escoltar en el seu relat els malestars previs a la manifestació de crueltat exercida. Més enllà de la fermesa i les mesures disciplinàries que la situació pugui requerir, afrontar la situació de forma consistent obliga a considerar també els aspectes subjectius de l'agressor, que d'altra manera, emergiran sens dubte novament. Deixarem, aleshores, de considerar el símptoma (l'agressió, l'assetjament) com el problema, per considerar-lo com un intent fallit de solució, que podrem qüestionar, però que en cap cas hauríem d'ignorar, ja que és la forma com l'agressor intenta afrontar i resoldre el seu malestar.

Finalment, també el grup requereix una mirada singular. Per mobilitzar la relació entre els membres o per destacar els valors compartits, es fa necessari partir de les situacions relacionals quotidianes, dels esdeveniments formals i informals de cada dia, dinamitzant-los, i modificant-los a través de l'activitat pròpia del grup (amb grups de treball, grups de joc, converses sobre fets...) i no pas servint-se de discursos generals sobre valors, dissociats del que mou el grup a actuar d'una o altra manera en la seva relació.

L'escola i les famílies: escoltar-se i parlar

Si hi ha un tret en comú en moltes famílies amb fills o filles assetjats, és el sentiment d'injustícia i de soledat que acompanyen la freqüent sensació de no sentir-se prou escoltats per l'escola. Massa sovint la complicitat necessària entre família i escola per afrontar l'assetjament tarda en arribar, fins i tot en centres on les famílies tenen una participació activa i una relació en general fluida amb el professorat. Sembla com si la inquietud expressada per la família disparés d'immediat mutus recels, que generen retrets creuats, en els quals, en una direcció s'acusa l'escola de passivitat i falta d'atenció a l'alumne i, en l'altra, es retreu una exageració del conflicte, que no sembla tan manifest com expressa la família.

Hi pot contribuir el fet que, en moltes ocasions, els primers signes que desvetllen el patiment de la persona assetjada (plors en solitari, negar-se a sortir de casa, evitar trobar-se amb companys ...) es fan visibles a casa, quan encara no han estat prou vistos a l'escola. També que, en algunes ocasions les escoles afronten, més que en altres moments, una pressió de vegades marcadament fiscalitzadora a càrrec d'algunes famílies en relació als temes més diversos, fet que pot afavorir suspicàcies i recels. Però, en qualsevol cas, resulta del tot manifest que sense la màxima col·laboració d'una i altra part, l'afrontament de l'assetjament està condemnat al fracàs.

A l'escola li cal conèixer força detalls de la situació que li poden haver passat per alt, i caldrà que escolti el que li pot aportar la família, deixant la banda recels sobre eventuais exageracions. A la família li cal poder comptar amb el suport de l'escola, ja que serà allà on podrà recollir-se també informació provinent dels companys pròxims als actors principals de l'assetjament i , sobretot, serà allà on es podran activar canvis en la dinàmica relacional que evitin la continuïtat de l'assetjament.

Afrontant situacions d'assetjament des de l'escola. Aspectes destacables

Tot i que existeixen protocols d'actuació i guies orientatives que poden ajudar a afrontar la situació, algunes de les quals es referencien a l'apartat següent, em sembla convenient destacar algunes formes d'actuació que poden afavorir, o contràriament entorpir, l'afrontament d'una situació d'assetjament quan està activa.

En relació a l'atenció a l'alumnat assetjat (víctima) convindrà:

- Parar molta atenció als eventuais avisos i comentaris de companys/es de l'alumne que pot estar sent assetjat. No menystenir-los mai. Habitualment és molt difícil per als nois i noies parlar-ne, i cal obrir la porta per facilitar la decisió de fer-ho.
- Expressar a l'alumne assetjat, amb claredat i convicció, la posició del centre respecte a les faltes de respecte, les agressions, i tota mena de conductes d'assetjament que s'hagin produït. Destacar que el centre és totalment contrari a aquest tipus d'actuacions i farà tot el possible per aturar-les. No deixar espai a l'ambigüïtat sobre la posició presa.
- Acollir el malestar de la víctima de forma discreta, reservant-li el lloc i el temps adequats per fer-ho. Ser generosos i imaginatius respecte a qui se'n pugui fer càrrec d'atendre'l, de vegades no és el tutor/a la persona amb qui ha mostrat major confidencialitat i convindrà respectar-ho i oferir altres vies de comunicació.

- Atendre sempre les sol·licituds d'intervenció sol·licitades per la família en relació a possibles assetjaments, malgrat puguin ser vistes inicialment com "exageracions" o com "mirades esbiaixades". Recordar que un percentatge molt alt de casos arriben per aquest camí.
- Preveure la forma com s'afrontarà la situació amb el grup classe. Recordar que cal mantenir la màxima discreció en relació a les persones, sense abdicar gens respecte a la fermesa davant les actuacions que es volen rebutjar.
- Preveure les imprescindibles mesures de control i punitives, que actuaran complementàriament a l'acompanyament dels malestars

En relació a l'atenció a l'alumnat assetjador i els seguidors/res convindrà:

- Explicitar d'entrada i sense ambigüitats la posició del centre respecte a les actuacions i respecte a les mesures a prendre.
- Esbrinar tan aviat com es pugui les persones implicades directa i indirectament (agressor, seguidors, partidaris, espectadors...)
- Curtcircuitar amb diligència els mecanismes d'influència de l'assetjador. Afavorir altres aliances entre els companys posicionats com *espectadors*, que afavoreixin nous tipus de relacions en el grup classe. Actuar intensament en aquest sentit des de la tutoria i des de qualsevol activitat escolar.
- Desenvolupar treball tutorial en el grup classe adreçat a afavorir l'expressió d'emocions i emergència d'empatia respecte al malestar d'altri.
- Mantenir entrevistes individuals adreçades a escoltar els eventuais greuges de l'assetjador/a oferint l'ocasió d'expressar amb paraules la seva ràbia i malestar.
- Adoptar les mesures de control i/o punitives que faci al cas.

En relació a l'atenció a les famílies d'alumnat implicat convindrà:

- Donar resposta diligent a les demandes per tractar el tema. Convocar les entrevistes sense dilacions, un cop s'han sol·licitat.
- Rebre sempre les famílies de forma individualitzada. Mai en grups de pares/mares, encara que ho demanin expressant *bona voluntat*. Aquestes entrevistes es fan en tant que pares d'un alumne concret i no pas per tractar sobre política d'escola. Quan tractem malestars, es important donar prioritat als aspectes subjectius i deixar per a d'altres llocs i moments l'abordatge de temes de gestió o de política de centre.
- Escoltar amb atenció el malestar de les famílies i expressar amb claredat les línies generals del tractament que es pensa donar a la situació, cercant la seva col·laboració en aspectes que puguin ser útils per a la millora (formes d'actuar i

d'evitar fer-ho...). Mostrar una posició ferma i sense ambigüitats respecte a les actituds d'ofensa o agressió identificant-ho com a línia d'escola.

- Deixar oberta la possibilitat de noves trobades, i la voluntat de seguiment compartit (no necessàriament freqüent).
- Evitar, en qualsevol cas, els "encaraments" entre famílies d'alumnat assetjador i assetjat. Mantenir relació separada i individualitzada amb cadascuna de les famílies. Suggestir que, d'entrada, evitin trobar-se entre elles per evitar escalades de confrontació, deixant per a un moment més avançat del procés qualsevol trobada.

Algunes referències de consulta

Afortunadament la major sensibilització social dels darrers temps en relació al Bullying ha tingut importants efectes en la generació de propostes i recursos per afrontar-lo. A hores d'ara, famílies i centres educatius poden disposar d'informació, de programes preventius i d'orientacions per a l'actuació, que han anat generant amb encert diferents entitats i les pròpies administracions públiques.

En el nostre entorn es pot recórrer a:

[#aquíproubullying](#)

El web del Departament d'Ensenyament ofereix a través d'aquest enllaç, propostes preventives vinculades a projectes per a la convivència a desenvolupar en els centres, així com mòduls i recursos formatius per als centres educatius i també orientacions específiques i protocols d'actuació davant les situacions d'assetjament que es puguin detectar.

Es poden consultar també webs de moltes altres entitats i projectes, d'entre les que n'hem triat algunes que poden completar l'anterior referència.

[Bullying.cat](#)

Es tracta d'un web creat per Jordi Collell i Carme Escudé, professionals amb llarg recorregut de treball respecte a l'assetjament i amb multitud de publicacions al respecte. Ofereix una amplíssima informació i recursos sobre el Bullying i sobre la forma d'afrontar-lo, així com referències i enllaços per completar el coneixement.

[Programa de Tutoria entre iguales \(TEI\)](#)

Es un programa de convivència institucional que implica a tota la comunitat educativa. Té una vocació marcadament preventiva orientada a afavorir una educació inclusiva i no violenta i és des d'aquesta perspectiva que actua preventivament en relació a l'assetjament. Va crear-lo Andrés González Bellido i s'ha desenvolupat en gran quantitat de centres educatius

Per conèixer altres propostes més enllà del nostre entorn proper, podeu consultar:

[Stopbullying.gov](#)

Web del Govern Federal del Estats Units sobre el Bullying. Te una informació molt completa que ajuda a identificar les situacions d'assetjament, així com orientacions per a fer-ne front. S'ofereix versió en espanyol.

[NON AU HARCÈLEMENT](#)

Web del Ministère de l'Éducation Nationale francès. Ofereix recursos, guies pedagògiques i materials de sensibilització, molt assequibles en relació a l'assetjament.

Per acabar

En aquest article s'ha parat especial atenció a l'etapa en que l'assetjament entre iguals presenta la seva cara més cruel, en el període en que s'expressa més genuïnament i amb major virulència: la pubertat i l'adolescència. Al final de l'Educació primària i l'inici de la Secundària (5è, 6è, 1r i 2n d'ESO) s'observa la major prevalença de casos, mantenint-se en bona mesura també en el segon cicle de l'ESO, moment en que comença a disminuir la seva presència (ISEI-IVEI, 2012). Tanmateix, en cursos anteriors de l'Educació Primària s'observen ja conductes assetjadores que, malgrat no acostumen a mantenir-se amb la mateixa persistència, ni a mostrar el mateix impacte, no per això haurien de desconsiderar-se. La forma com s'afrontin aleshores (per exemple a 3r de primària, on sovint comencen a treure el cap actituds ofensives insistent) afavorirà o evitarà que aquestes conductes acabin consolidant-se com greus assetjaments a l'etapa posterior, a la qual ens hem referit.

De la mateixa manera, desenvolupar projectes preventius generals de centre, per a la convivència i l'abordatge dels conflictes, es revela com una necessitat imperiosa si es vol treballar per al futur de l'alumnat i per afavorir una cultura defensora de la convivència respectuosa entre les persones, més enllà de les seves singularitats i diferències. Els límits d'aquest article no han permès desenvolupar amb detall propostes en aquest sentit. No tenim cap dubte però, sobre la importància d'aquesta educació preventiva i habilitadora, que es pot dur a terme, a més, tant des de casa com des dels centres educatius. N'haurem de parlar en una propera ocasió. De moment insistim en la invitació a consultar les referències esmentades, on es poden trobar força idees i suggeriments al respecte.

Malgrat pensem que el desitjat risc zero no deixa de ser una fantasia propagandística, ja que, com hem descrit, les mostres d'assetjament seguiran existint, el que sí està en les nostres mans —en les mans del sistema educatiu, de cada centre i de cada família— és generar estructures de protecció, tant preventives com de resposta i afrontament, que facin el Bullying molt menys pernicios, aconseguint reduir-ne l'impacte i la durada. No oblidem, a més, que la gravetat dels efectes de l'assetjament no es mesura pels fets en sí que es produeixen, sinó, com en qualsevol altre fenomen

traumàtic, per la lectura que a posteriori en fan tant l'assetjador com la víctima, per la significació atribuïda i el gaudi que s'hi associen. Per això la forma com s'aconsegueixin tancar les situacions d'assetjament tenen, sens dubte, una gran importància.

I per acabar, un últim apunt: de la mateixa manera que la generació del Bullying és un procés col·lectiu, per buscar-ne la sortida també caldrà que s'impliqui tota la comunitat. En aquesta direcció hem volgut anar des de l'inici de l'article.

Referències bibliogràfiques

Arent, H. (2003) La crisis de la educación, a *Entre el pasado y el futuro. Ochoejercicios sobre la reflexión política*. Barcelona: Península

Bosch, L. (2016) *La ràbia* Barcelona: Ara Llibre

Collell, J., y Escudé, C. (2004), Rol de les emocions en els processos de maltractament entre alumnes. *Àmbits de Psicopedagogia*, 12, pp 21-26

González, A. (2015) Programa TEI Tutoria entre iguales, *Innovación educativa*, 25. pp. 17-32

ISEI-IVEI (2012). *El maltrato entre iguales en primaria y secundaria*. Gobierno Vasco.

Musil, R. (1984) *Las Tribulaciones del estudiante Törless*. Barcelona: SeixBarral

Olweus, D. (1998). *Conductas de acoso y amenaza entre escolares*. Madrid: Morata.

Ubieto, J.R., Almirall, R., Aramburu, L., Ramírez, L., Roldán, E. i Vilà, F. (2016). *Bullying. Una falsa salida para los adolescentes*. Barcelona: NED ed.

Vila-Sanjuán, S. (2014). *El club de la escalera (Teatro contra el bullying)*. Barcelona: Plataforma editorial.

Referències llocs web

[#aquíproubullying](#) Publicat per XTEC (Xarxa Telemàtica Educativa de Catalunya). Recuperat a

<http://xtec.gencat.cat/ca/centres/projeducatiu/convivencia/aquiproubullying/>

[Bullying.cat](#) Publicat per Jordi Collell i Carme Escudé. Recuperat a : <http://bullying.cat/>

[NON AU HARCÈLEMENT](#) Publicat pel Ministère de l'Éducation Nationale. França. Recuperat a: <https://www.nonauharcèlement.education.gouv.fr/>

[Programatei.com/](#) Publicat per Equipo Programa de Tutoria entre iguales (TEI). Recuperat a: <http://programatei.com/>

Nº 48 (3a.època) maig 2018 p. 24-39

ISSN: 2339-7454

Creative Commons BY-NC-ND

www.ambitsaaf.cat

Stopbullying.gov Publicat per: Govern Federal del Estats Units. Departament de salut i Serveis Humans dels EEUU. Recuperat a: <https://espanol.stopbullying.gov/>

Notes

[1] Aquest article, més enllà de partir de l'experiència professional de l'autor en el seguiment psicopedagògic de l'assetjament entre iguals, es fa ressò de la recerca i les reflexions compartides arran la preparació del llibre [*Bullying. Una falsa salida para los adolescentes*](#) (2016) del qual n'és co-autor.

Correspondència amb l'autor: *Ramon Almirall Ferra*. E-mail ralmiral@xtec.cat